

تجزیه و تحلیل زیباشناسی نقوش قالی های دوران معاصر تبریز

منیره فرجام فریمان^۱

چکیده

آگاهی کامل از شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جوامع در هر دوره از ضروریات موفقیت در تولید کالا است، بنابراین برای موفقیت در بازار و حفظ جایگاه فرش، باید متناسب با شرایط همان دوران تولید و عرضه کرد. در عصر حاضر هر آنچه که در جامعه تبدیل به هنجار شود، آن کالا باارزش و علاقمندان بسیاری را به خود جذب می کند، برای گسترش و شناساندن فرش دستباف تبریز معاصر در بازارهای جهانی و داخلی باید از نظر اجتماعی و زیباشناسی به کالایی برای زیبا دیده شدن با نوع و سبک زندگی معاصر تبدیل شود. تا جزء نیازها و خریدهای لاینفک خانواده ها قرار گیرد. در همین راستا ما شاهد گوناگونی نقوش در فرش تبریز معاصر به دست استادان جوانی هستیم که برای جذب مخاطبان سراسر جهان به خلق آثار بدیع و زیبایی دست می زنند در کنار آنها استادانی هستند به زنده کردن تجربیات پیشینیان در ساحه ی فنون و هنرهای زیباشناسی که به آن وابسته و جدایی و هماهنگی با نیازهای روز برای آنها مشکل است، درجایی دیگر هنرمندانی که آنچنان غرق مدرنیته و سلیقه مشتری شده اند حاصل کار نقوشی بدون اصول و مبانی زیباشناسانه و اصالت فرش ایرانی که هدف اصلی هر تولید کننده باید باشد، نیست. مقاله حاضر می کوشد ضمن بررسی عوامل زمینه ساز و مؤثر بر روند زیباشناسی نقوش در قالی های معاصر، براساس مضامین و موضوعات به کار رفته در آنها دسته بندی و معرفی گردیده است. در این پژوهش به تأثیرپذیری از تلفیق فرهنگ گذشته با هنر مدرن، گرایش به هماهنگی با سلیقه مشتریان، به عنوان عوامل مؤثر در پدیده نقوش در قالی ها توجه شده است و چند نمونه از نقوش قالی های استادان معاصر تبریز با مضامین مختلف و مشترک چون نقوش پادشاهان و مشاهیر و گل و برگ مورد بررسی قرار می گیرند. گردآوری مطالب و تصاویر، به روش کتابخانه ای و میدانی بوده و نگارش آن با رویکرد توصیفی و تحلیلی صورت گرفته است.

واژگان کلیدی: قالی های معاصر، زیبایی شناسی، فرش تبریز معاصر، فرش دستباف

آرایه ها و عناصر فرش دستباف تبریز معاصر حاصل تلفیق ذوق و مهارت استادانی است که مسیر تکوین و تکاملی از شکوه، احترام و تفاخر را پیموده و ترکیب جدیدی از طراحی پدید آورده است. که همواره جلوه ای از زیباشناسی^۱ و زیباخواهی فرش ایرانی به شمار می رود. هر پدیده و اثر هنری برای این که جایگاه خود را در طول تاریخ در بین جوامع حفظ کند، ملزم به تغییر و تحول است. امروزه همگام با نوگرایی، هنرمند تبریز نیز برای همسو بودن با اجتماع و نوع گرایی تعریف جدیدی از سبک و زیباشناسی آغاز کرده است برای رشد این آثار هنری باید شناخت کافی در مورد ویژگی های زیباشناسی را مدنظر قرار داد که در دوران معاصر یک اصل مهم تلقی می شود درحقیقت مصرف کنندگان به سمت کالاهای می روند که در نظرشان با ارزش تر و از نظر زیبایی تمایز اجتماعی مدرن را به ارمغان آورد. فرش ایران در طی قرن های متمادی از نظر کیفیت و زیبایی^۲ پا به پای فرهنگ و تمدن ایرانی رشد و توسعه پیدا کرده است. عنصر زیبایی را می توان بارزترین وجه فرش دستباف قلمداد کرد که سایر عناصر اعم از کیفیت، کارایی، مقبولیت و شهرت، همه بر پایه آن استوار است (آیت اللهی، ۱۳۹۲: ۴۳). قالی ایران با امواج ناسازگار و بسیار نیرومند مدرنیسم^۳ روبه رو است. می دانیم که سلیقه مردمان روز به روز متحول می شود و معماری داخلی منازل و تزئین و مبلمان آن حتی نسبت به پنجاه شصت سال گذشته دگرگون شده است. تحول در طرح و رنگ فرش و سازگار کردن آن ها با سلیقه نوگرایان، که بخش بسیار مهمی از مصرف کنندگان آینده خواهند بود، امری لازم و حیاتی است (ملول، ۱۳۸۵). در این بازار بالقوه باید برای رونق فرش دستباف با تنوع بخشی از جنبه های زیباشناختی فرش استفاده و در تجارت داخلی و خارج آن را وسعت بخشید و می توان در عرصه تولید از آن محصولی بی بدیل ساخت و در جهت تقویت اقتصاد ملی استفاده گردد (آقا علیخانی، ۱۳۹۲: ۱۴). در بررسی طراحی و تولید نقوش در دوران معاصر تاثیر پذیری این قالی ها روایتگری تاریخی و قالی های گل و برگ، گلدانی و بته جقه ای که بصورت فشرده تمام قالی را پر کرده است. هدف اصلی در روایات این نقوش حفظ اقتدار و شکوه می باشد. از جمله نمادها و عناصر بیان کننده این اقتدار و شکوه می توان تمایل به مصورکردن، بزرگی و ابهت، فرهیختگی در بیشتر فرش ها مشاهده می شود (مجایی، همکاران، ۱۳۹۰: ۴۱۷). شناسایی مفهوم اصول زیباشناسی در فرش ایرانی و چگونگی استفاده از این مفهوم برای ایجاد پیوند در یک ترکیب بندی منسجم از مهمترین هدف این پژوهش است. برای تحقق این هدف بایستی باید به بررسی الگوها و کاربرد آن ها در فرش ایران معاصر دست یابیم. این مقاله در راستای تبیین جایگاه زیباشناسانه نقوش فرش در دوران معاصر تبریز در پی پاسخ به سوال های زیر است: ۱- نقش اساسی رنگ و نقش در قالی معاصر تبریز چیست؟ ۲- قالی های معاصر تبریز تحت تاثیر چه عواملی بوده است؟ ۳- آیا اصول و مبانی زیباشناسی در قالی های معاصر تبریز مورد توجه قرار گرفته است؟

پیشینه پژوهش

در زمینه موضوع مطالعات زیباشناسی قالی های دوران معاصر تبریز، پژوهشی جامع مشاهده نشده و اکثر مطالعات صورت گرفته درباره زیباشناسی این دوران به صورت پراکنده و بیشتر به دوران قلی ایران پرداخته شده است. در باب زیبایی شناسی فرش پژوهش های مختلفی با تفکرهای گوناگون فلسفی صحبت های بسیاری در کلیت فرش دستباف ایران صورت گرفته است. غلامعلی ملول (۱۳۸۵) "بهارستان دریچه ای به قالی ایران" به بررسی قالی بافی و مدرنیسم پرداخته است. همچنین در امر زیباشناسی سید محمد مهدی میرزاآملینی در مقاله ای (۱۳۸۹) "بررسی زیبایی شناسانه یک نمونه فرش لچک ترنج اسلیمی ختایی اصفهان" از نظر زیباشناسی مورد تحلیل قرار گرفته است. پایان نامه ای با عنوان "اصول طرح، نقش و رنگ فرش های معاصر تبریز" توسط مولود اقبالی (۱۳۹۲) در دانشگاه هنرهای اسلامی تبریز به نگارش در آمده است. همچنین پایان نامه دیگری با عنوان "بررسی نوآوری در طراحی قالی معاصر، براساس زیبایی شناسی قالی صفویه" کاوه نویدی نژاد در دانشگاه تربیت مدرس دانشکده هنر و معماری (۱۳۸۸) به تحریر در آمده است. در جای دیگر مقاله ای عباس اکبری و مبینا زواری (۱۳۹۴) "نقش و جایگاه قالی در زبان های جدید هنری" نقش قالی در هنر معاصر اهمیت شایانی برخوردار است. نویسندگان این آثار پژوهشی معتقدند مدرنیسم و زندگی معاصر باعث نادیده گرفتن مبانی، مفاهیم و اصول ثابت طراحی سنتی و نزول کیفیت در اجرا و نیز ساختار هندسی و نسبت های طراحی سنتی قالی تا حد از دست رفتن اصالت می گردد. فقدان قالب و ساختار هندسی در طرح ها و نقوش قالی، تناسب و زیبایی طرح های امروزی را مورد سوال قرار داده است. بنابر اطلاعات به دست آمده از منابع پیشین، در این مقاله براساس پژوهش های که توسط نگارنده انجام یافته به مطالعه و مقایسه ساختار و اصول مبانی زیبایی شناسی عناصر تشکیل دهنده در قالی معاصر تبریز پرداخته ایم، تا بتوان براساس رویکرد تطبیقی و مقایسه بصری نمونه تصاویر قالی های آورده شده به شناخت فرم های مشابه عناصر تشکیل دهنده و کلی از طرح و نقش و رنگ قالی معاصر تبریز دست یابیم.

روش پژوهش

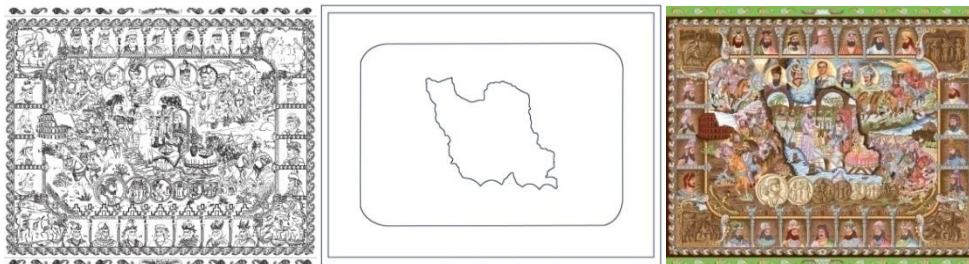
در این تحقیق سعی شده است تا با اتکا بر مطالعات اسنادی و کتابخانه ای و با روش مقایسه تطبیقی و مطالعه موردی به جمع آوری و بررسی داده ها و متغیرها پرداخته شود و از این رهگذر اصول زیباشناسی نقوش و رنگ و ترکیب بندی نمونه قالی های تبریز معاصر تحلیل و تبیین شود. فرآیند تحقیق و استنتاج بر مبنای تحلیل نمونه های موردی استوار است. در نتیجه گیری که از این پژوهش بدست آمده است که طراحان معاصر تبریزی با اصول زیباشناسی علمی سعی در اجرای تناسبات عناصر در فرش بکار گرفته است.

پیوستگی میان حاشیه و متن

هرباغی حصاری دارد که حافظ نگهبان درختان و گل های داخل باغ است. حصار نقوش و گل های میانکار فرش، حاشیه آن می باشد. بافت فرش های حاشیه دار از خصوصیات اصلی فرش دستباف است و یکی از امتیازات آن تنوع حاشیه می باشد که در دیگر کشورهای جهان کمتر دیده می شود. مطابق اصول کلی طراحی یک سوم از عرض فرش را حاشیه آن تشکیل می دهد اما استثنایی موجود است که در پاره ای اوقات و در بعضی از اندازه ها قالی این قاعده کلی رعایت نمیگردد. (صمیمی، ۱۳۸۲) وقتی زیبایی در فرش پدیدار می گردد که عوامل حاشیه و متن در ارتباطی بنیابین یکدیگر را حمایت کنند. حاشیه کاربست طرح را انجام می دهد قالی برای تجمع عناصر پراکنده و تمرکز بصری است. (دریایی، ۱۳۸۵: ۳۲) چنانچه می دانیم حاشیه مانند سطحی بسته عمل می کند و "سطح بسته پایدار تر از سطح باز و بی حد و مرز است" (گپس، ۱۳۷۹). سامان بندی حاشیه های نقشه ها بسیار ساده و مبتنی بر تکرار و رعایت تقارن در همه جا و مخصوصا گوشه است. مسئله اصلی رعایت موازین سنتی در تعداد حاشیه ها و ارتباط آنها با متن است. (حصوری، ۱۳۸۱) حاشیه انسجام جامع متن را قوت بخشیده و از پراکندگی و از هم گسیختگی عناصر نقش جلوگیری می کند، جلوه های بصری بیشتری به مخاطب ارائه می کند و به همین دلیل قدرت و مهارت طراح را بیشتر می کند یادآور فرهنگ ایرانیان در ایجاد باغ های زیباست، باعث به وجود آوردن نظم، احساس قرینگی، تعادل و از طرفی به تکرار عناصر نقش و رنگ باعث به وجود آمدن وزن آهنگ کار می شود و در نهایت حاشیه، به عنوان مکمل و تکمیل کننده نقش و طرح متن فرش به کار می آید. (دریایی، ۱۳۸۶)

در این مبحث چند قالی تبریزی معاصر از هنرمندان جوان تبریزی بررسی خواهد شد. طرح این قالی ها در چند سال اخیر در تبریز رواج پیدا کرده و به تولید انبوه و عوامل اجتماعی و مدرنیسم باعث قدرت گرفتن این نقوش گردیده است. از جمله عوامل مورد استفاده رنگ های تند، تضاد بین دو رنگ، استفاده از تمام سطح فرش، تلفیق چند نقش در متن، و به تصویر کشیدن نقوش نیاکان و پادشاهان، گل و بته بوده است. این سبک نقوش را می توان در دوره قاجار مشاهده کرد که در عصر معاصر به تقلید از آن اما بصورت زیبایی نقش بسته است. هرچند این تقلید هنرمند معاصر تبریز به صورت محض نیست و با نقوش خلاق خود آمیخته و اثری جدید را به صورت ماهرانه خلق کرده است.

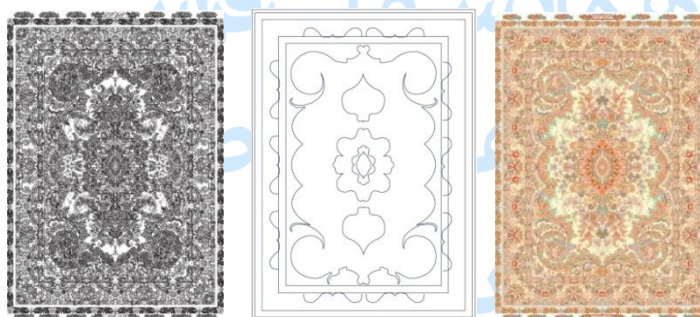
الف: طرح به نام جلالی

تصویر ۱. طرح جلالی، تاریخی، تاریخ معاصر تبریز، نگارنده

این قالی در عصر معاصر با طرح نخستین شاه تا شاه پهلوی ایران به تصویر کشیده است تاریخ قدرت و جنگ ها ، که سالها تاخت و تاز و کشورگشایی ها را بخوبی به تصویر کشیده است. شاهد یک ترکیب بندی نامتقارن اما از نظر وزن با یکدیگر تعادل برقرار کرده اند، در حاشیه باریک نقوش به صورت قرینه و به صورت تکرار پی هم آمده اند. این رابطه مناسب و تناسب اجزاء با یکدیگر زیبایی بصری را به قالی داده است. در حاشیه پهن تصاویر شاهان بدون تکرار و در قسمت عرض حرکت سرها بسوی مرکز قالی و در سمت چپ قسمتی از ابنیه به داخل حاشیه و قسمتی در میانکار جای گرفته است. در متن قالی در قسمت پایین شاهان توسط دژهای و همچنین یک به یک توسط ستون ها جدا شده است. میانکار خاص در متن حکم فرماست. در بالای قالی چه از سمت راست و چه از سمت چپ حرکت و یورش به کشور و برخلاف آن در قسمت پایین قالی، مبارزه با بیگانگان را مشاهده می شود. اسب ها با سوارانشان چشم را به گردش در می آورد و همنشینی رنگ ها ی قهوه ای و خاکستری ، بنفش و آبی یک کنتراست بسیار عالی را به وجود آورده است. قهوه ای نماینگر خاک و زمینی بودن و بنفش نشان قدرت پادشاهی در کنار آبی پررنگ تر و تمام سطح قالی چه در حاشیه و چه در متن یک تناسب رنگی خوبی را نشان می دهد. طرح ترنج را در این قالی به شیوه جدیدی در مرکز و لچک ها به صورت یک کتیبه در گوشه فرش رسم شده است. سایه پردازی ایجاد عمق، و نقوش را برجسته کرده است.

ب: طرح نوین فر (موج مهر)

تصویر ۲. طرح موج مهر، گل و برگ اسلیمی، تاریخ معاصر تبریز، نگارنده

طرح موج مهر گل و برگ های اسلیمی همراه با نقوش ابری به صورت پیچ و گل های ختایی به صورت تکرار ، باغ پر گل را به نمایش گذاشته است. سایه روشن ها نشانه فرش های معاصر ، نقوش را در فضای دو بعدی به صورت سه بعدی به نمایش بگذارد.

ایجاد یک ترکیب بندی منسجم و پیچان، حرکت های موجی و اسلیمی همراه با گل و برگ ها شاه عباسی یک حرکت درون گرا به صورت آشکار بیننده را داخل فرش محصور کرده و بیننده را از آرایه ای به آرایه ی دیگر سوق می دهد. هنرمند از تمامی سطح فرش استفاده و نقوش را در آن گسترانده است. دارای یک تقارن و قرینه ساده ترین روش تعادل بصری می باشد. استفاده از فام های صورتی و آبی و رنگ نخودی در کنار یکدیگر نمادی از شکوه، آسمانی و زندگی و رنگ های ملایم و لطیف به گونه ای ماهرانه به کار رفته است. لچک از یک گل در مرکز و گل های تودرتو در اطراف به صورت بیضی شاخ و برگ می گیرد و بزرگ و بزرگتر می شود. ترنج دارای سرترنج با گل و برگ های شاه عباسی در بتن فرش گسترده شده است. طرح حاشیه تکرار یک چهارم می باشد، شکل و نوع حاشیه مداخل که اجزاء فرش به داخل حاشیه های دیگر نفوذ و این نوع حاشیه ها زیبایی خاصی به فرش داده است. میانکار قالی دارای طرح گل و برگ و یک چهارم می باشد.

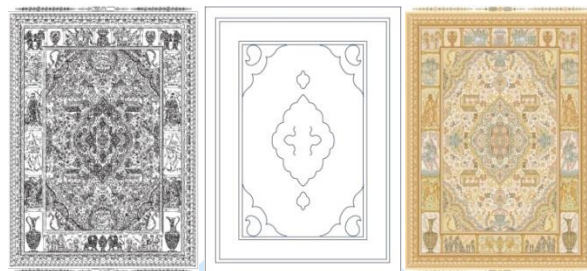
پ: طرح علیا

تصویر ۳. طرح علیا، اسلیمی، تاریخ معاصر تبریز، نگارنده

طرح قالی شبیه به برخی قالی های اصفهان که در مرکز قالی ترنج هشت پر همچون خورشیدی فروزان می درخشد سر هر ضلع ستاره هشت پر یک گل فرنگ می باشد. چرخش بند اسلیمی به همراه گل و برگ ها زمینه متن در چهار جهت به حرکت و چرخش در آمده اند. حاشیه به تبعیت از متن دارای اسلیمی ها و گل های مکرر و از تکرار این نقوش، حاشیه تکرار یک چهارم و نوع آن مداخل می باشد. میانکار نیز از طرح یک چهارم استفاده گردیده است. کل متن دارای تناسب، تعادل بصری و ترکیب بندی هماهنگ بین آرایه و بصورت زیبایی براساس محور تقارن شکل گرفته است یکی از عناصر قوی در این قالی حرکت اسلیمی ها که نشان از حرکت دوار عالم ملکوت است. اما طرح عدم تناسب رنگ با نقوش چه در حاشیه و چه در متن با رنگ های بسیار کدر که از جذابیت فرش کاسته است.

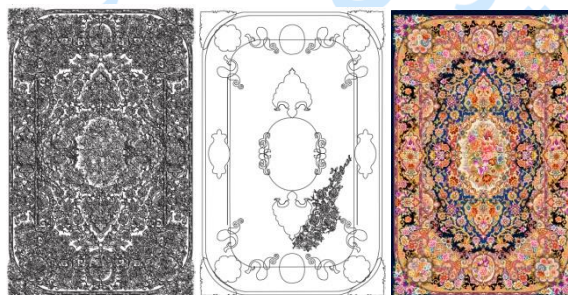
ت: طرح نامی

تصویر ۴. طرح نامی، تاریخی- گل و برگ، تاریخ معاصر تبریز، نگارنده

این قالی ها با الهام از نقوش تصویری دوران قاجار که یکی از مهمترین ویژگی های هنری این دوران بوده شکل گرفته است. و مورد توجه استادان چیره دست این عصر و استاد نامی که از این حیث مستثنی نبوده و به زیبایی در قاب قالی به آن پرداخته است. استفاده از پادشاهان هخامنشی ویژگی خاصی به اثر بخشیده است. ترنج بیضی شکل آن پر شده از گل و برگ های زیبا که در مرکز آن یک ستاره شکل گرفته که اطراف ترنج فواره ها داخل حوضچه های کوچک ماهی قرار گرفته است و نوع چرخش و حرکت پرندها نشان از شکار دارد لچک ها دارای طرح متفاوت و هماهنگ با متن و دارای یک بته جقه با سر آهوان و آبگینه های نصفه نقش بسته شده است. در متن قالی پر از گل و برگ و آهو، پرند و ماهی که باغی را با بشارت بهار و نیک ورزی نمایش گذاشته است صندوقچه زرنشانه این ثروت و برکت را افزایش می دهد. فرم ها و آرایه موجود در قالی بیننده را وادار به جستجو و حرکت می کند در قالی یک نوع همبستگی و هماهنگی بین نقوش باعث برقراری تقارن و تعادل و یک ترکیب بندی مناسب شود. میانکار یک چهارم و حاشیه نقوش مبارزان و شاه هخامنشی، در طول مشابه هم در دو طرف تکرار شده اما در عرض با هم متفاوت و توسط سرستون های با عظمت هخامنشی از هم جدا شده اند. هماهنگی رنگ میان حاشیه و متن، استفاده مناسب از رنگ طلایی با نقوش حاشیه که نشان کاخ ها و شاهان سلطنتی و دلتمردان می باشد، در کنار رنگ آبی و خاکستری، جلال و درخشش شاهانه را دو چندان کرده است.

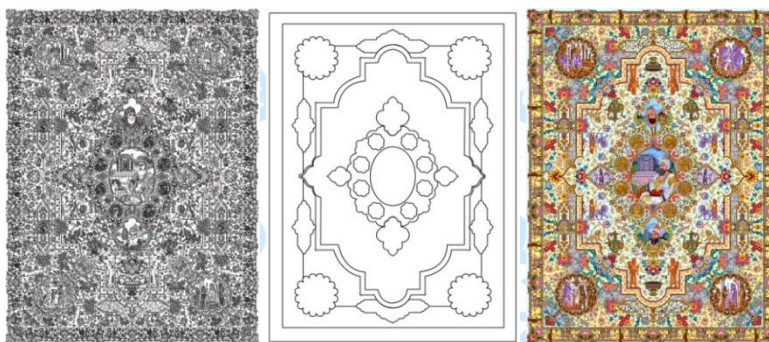
ج: طرح سالاری

تصویر ۵. طرح سالاری، گل و برگ، تاریخ معاصر تبریز، نگارنده

فرش های سالاری بسیار معروف تبریز علاقمندان زیادی را شیفته خود کرده است یکی از عوامل آن استفاده از نقوش گل و برگ بصورتی که تمامی سطح قالی را پر کرده و نشان از یک بهشت برین و جاودان که سرشار از شوق زندگی است. در باغ ایرانی همه چیز نشان از طلب وصل و جستجوی اصل دارد و نگاه هنرمند ایرانی را به سوی جاودانگی و معاد سوق می دهد و از آن باغ، نردبانی می سازد می توان از آن بالا رفت و به ماوراء طبیعت نزدیک شد. گل ها بصورت پیوسته و تکرار در کنار هم قرار گرفته است. استفاده از بته جقه که همان نشان از ماهی به وفور مشاهده می گردد ماهی از ظریف ترین و زیباترین طرح های تکرار شده است ماهی ها به دور حوض می چرخند که نمادی از زندگی، پاکی، طهارت نفس دارد و دلیلش ارتباط دائمی با آب است سرآغاز زندگی دوباره طبیعت و حضور ماهی به فال نیک گرفته می شود. حاشیه های خاص و متفاوت که تمام نقوش در حاشیه باریک و پهن مانند دیواری دورتادور باغ را در بر گرفته است. رابطه میان عناصر باغ یک ترکیب بندی که باعث تعادل میان اجزاء شده است. در مرکز ترنج دسته گلی مفهوم کلی طرح را به نمایش گذاشته و درون یک حوضچه پر از آب که در اطراف حوضچه درخت ها با گل های شاه عباسی قرار گرفته است آنها مرز بین لچک و متن پر از گل و برگ و ماهی هستند برخی نقوش از حاشیه به داخل متن سرایت کرده اند که بکر بودن این باغ را نشان می دهد. بجز مرکز ترنج متن دارای میانکار یک چهارم و حاشیه از گوشه تا نصف عرض و نصف طول بجز در مرکز ستاره هشت پر به صورت قطری، حاشیه تکرار یک چهارم و ستاره هشت پر نشان جاودانگی و بهشت که بر زیبایی نقش تاکید کرده است. یکنواختی رنگ ها، رنگ های مکمل، تناسب رنگی میان حاشیه و متن و مرکز ترنج که کانون فرش را کاملاً از متن تمیز داده است.

ح: طرح خیابانی

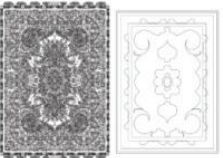
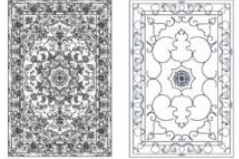
تصویر ۶. طرح خیابانی، مشاهیر و ابنیه، تاریخ معاصر تبریز، نگارنده

در میان عناصر و مضامین تصویری تخت جمشید و شاهان هخامنشی و مشاهیر بزرگ ایرانی همچون فردوسی، حافظ و خیام از دیرباز مورد توجه هنرمندان معاصر تبریزی و به صورت متفاوتی به آن پرداخته است. شکل متفاوت ترنج با ساختار شبیه به ستاره هشت پر، نقش شاهان، که اطراف ترنج بیضی شکل در یک زمینه اسلیمی شکل گرفته است. در مرکز ترنج نقش شاعر نامی و

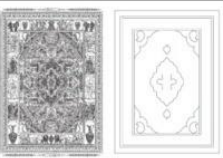
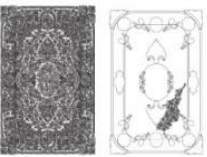
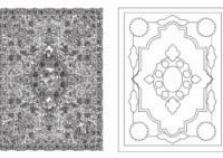
پر آوازه حکیم ابوالقاسم فردوسی که در حال روایتگری می باشد نقش بسته و سر ترنج ها دو مشاهیر بزرگ دیگر ایرانی به تصویر در آمده است. در متن قالی شاهان هخامنشی در کنار شیر بنفش رنگ، یکی از نمادهای فرهنگ ایران زمین بسیار برجسته و مظهر قدرت، سلطنت، شجاعت و نماد رهبری شاهان هخامنشی را به نمایش گذاشته است. حاشیه خاص داخل متن ترنج را از لچک جدا، هر چند به داخل حاشیه سوق پیدا کرده است داخل لچک ها نقوش کوروش و داریوش دو پادشاه نامی ایران و در داخل کتیبه بین حاشیه نام این دو پادشاه به خط نستعلیق به شکل زیبایی مزین شده است. اسلیمی های داخل متن و حاشیه باعث ایجاد حرکت بصری به مخاطب القا می کند تا تمام اشکال و فرم ها به دقت مورد بررسی قرار گیرند. عناصر به شکل زیبایی با یکدیگر ترکیب و گویای یک ساختارند و ایجاد یک تعادل و توازن و تقارن در فرش کرده است. تناسبات بین رنگ و نقوش، نحوه همنشینی رنگ ها در کنار یکدیگر، تضاد بین رنگ های طلایی و بنفش، چگونگی تقسیم رنگی بین نقوش به زیبایی به آن پرداخته شده است. رنگ طلایی خاص کاخ ها و شاهان سلطنتی و نماد عظمت و قدرت در کنار رنگ بنفش نماد اشرافیت به خوبی نشان داده شده است. متن قالی بجز در قسمت ترنج و لچک های ستاره ای از میانکار یک چهارم و در حاشیه از نظر وضعیت، حاشیه مداخل و از لحاظ نوع حاشیه کتیبه ای است. براین اساس می توان قالی های بررسی شده را در جدولی با این مشخصات جای داد:

همایش ملی فرش
و نیازهای معاصر
آبان ۹۷

جدول ۱. مشخصات کلی نمونه قالی ها معاصر تبریز (نگارنده)

نام طرح	نوع طرح	لچک و ترنج	جنس	میانکار	حاشیه	رنگ غالب	تقارن	نقوش مورد استفاده
جلالی	تاریخی شاهان	خاص	پشم	خاص	بدون تکرار خاص	طلایی بنفش آبی	بجز ستون نامتقارن	
نوبین فر	گل و بته	گل اسلیمی	پشم	یک چهارم	یک چهارم	کرم صورتی فیروزه ای	دارد	
علیا	اسلیمی	ستاره ۸ پر	پشم	یک چهارم	یک چهارم	صورتی چرک زرد	دارد	

جدول ۲. مشخصات کلی نمونه قالی ها معاصر تبریز (نگارنده)

نام طرح	نوع طرح	لچک و ترنج	جنس	میانکار	حاشیه	رنگ غالب	تقارن	نقوش مورد استفاده
نامی	تاریخی	ستاره اسلیمی	پشم	یک چهارم	دو طرف چپ و راست تکرار	طلایی آبی کرم	دارد	
سالاری	گل و بته	بیضی اسلیمی گل و بته	پشم	یک چهارم بجز متن ترنج	یک چهارم	نارنجی سورمه ای	دارد	
خیابانی	تاریخی	بیضی ستاره اسلیمی	پشم	یک چهارم بجز نقوش داخل ترنج سر ترنج	یک چهارم	طلایی آبی بنفش	دارد	

نتیجه گیری

در این نوشتار تلاش شد ضمن شناسایی و معرفی برخی از قالی های نوین، اصول و مبانی زیباشناسی آنها مورد بررسی قرار گیرد. سبک زندگی مدرن و نوگرایی باعث گردیده هنرمندان تبریزی نسبت به خواست و نیاز مشتریان دیدگاه منحصر بفردی در ایجاد یک فضای جدید زیباشناختی در قاب زیبای قالی داشته باشند. با بررسی نمونه آثار هنرمندان معاصر تبریز در زمینه قالی می توان اظهار داشت که قالی در این دوره نسبت به گذشته با تحولات عمیق و گسترده ای روبرو شده است. برخی از این تحولات آسیب جدی به قالی قلمداد می شود و با آغاز این دوره، رویکردهای پیشین به هنر تغییر یافته و هنرمند با نگاهی نو به خلق

آثار هنری پرداخته است. در این نمونه ها، با حفظ ارزش های سنتی گذشتگان از لحاظ چارچوب، ابداعاتی در نقوش، رنگ و بافت قالی نمود کرده و سبب به وجود آمدن آثار بدیع که تاکنون سابقه نداشته گردیده، خصوصاً در چند دهه اخیر که حالتی خاص را به فرش اعلای این خطه داده است. طرح و رنگ نمونه ها به تفکیک نتیجه گیری می گردد، در طراحی نمونه ها، هنرمندان از هر نقش زیبایی و جدیدی با ارائه اندیشه های خود در کنار حفظ سنت گذشته مورد استفاده قرار داده اند. و با آثاری روبرو شدیم که یادآور قالی های سنتی گذشته است اما در برخی موارد هیچ ارتباطی با ماهیت قالی به عنوان یک هنر زیبا، از نظر زیباشناسی ندارد و دچار تنزل شده است. نمونه ها از نظر رنگ آمیزی نیز دچار تحول شدند. نمایش عمق از جلوه های جدید رنگ فرش معاصر تبریز در طرح دو بعدی است، استفاده از رنگ برای فضا بندی و پر کردن فضاهای خالی به جای نقش که این رنگ گذاری دارای هارمونی و هماهنگی با طرح، باعث زیبایی در کل قالی شده است. بکارگیری سایه با استفاده از رنگ، ایجاد سایه روشن با رنگ های هم خانواده القای عمق کرده است. از ویژگی های مهم دیگر تعادل و هماهنگی بین رنگ های گرم و سرد که این سایه روشن ها در گل ها و متن حالتی برجسته به نقوش داده است و باعث شده گل ها واقع گرایانه تر بنظر برسند. دور نقوش از ابریشم سفید و رنگی به منظور دورگیری نقوش مورد استفاده قرار گرفته است. از نکات مهم در نقوش نمونه ها بخصوص در نقوش سالاری شادابی و طراوت رنگ در قالی شهری باف آذربایجان بیش از هر چیز دیگر توجه خریداران فرش را به خود معطوف کرده است. در رنگ آمیزی گل ها از رنگ های سرخابی، عنابی و زیتونی به فراوانی استفاده شده است. از اینرو، می توان گفت هرچند هنر معاصر سبب شده هنرمندان ما را از هنر سنتی و گذشته بدور کند اما هنرمندان این دوره توانسته اند هماهنگی و تعادل بین نقوش گذشته و هنرمدرن با توجه به خواسته و نیاز بازار ایجاد کنند و از سوی دیگر این هنر و سبک جدید در تبریز معاصر باعث شده که نمود های دیگری از نقوش و رنگ قالی پدید آید و بر حفظ ارزش و جایگاه آن افزوده گردد.

پی نوشت

۱. زیباشناسی یعنی شناختن زیبایی (فرهنگ عمید)

۲. زیبایی اتحاد میان دو متضاد است زیبایی همیشه زیباست، بزرگ و کوچک نمی شود، ابدی است، در مقایسه با یک چیز زیبا و در مقایسه با چیز دیگر، زشت نمی گردد، انسان وقتی به زیبایی دست می یابد، آن را معاوضه نمیکند. (افلاطون، بی تا: ۳۶) به عقیده هگل، زیبایی هنری، برتر از زیبایی طبیعی است؛ بلکه انسان آفریننده آنهاست و به اصطلاح، زاده روح سوپژکتیو یا ذهن است و چون محصول ذهن است، نتیجه کار ذهن هنرمند است و آگاهی در آن دخالت دارد؛ ولی در شیء مادی خارجی، نشانی از فعالیت انسانی دیده نمی شود؛ بنابراین هنر نباید تقلید از طبیعت باشد بلکه حتماً باید در هنر، روح بازتاب شود. (ابوالحسن

غفاری، ۱۳۹۴: ۶۵ و ۶۶)

۳. مدرنیسم به گرایشی اطلاق می شود که شکل فرهنگی دارد و از بطن مدرنیته به وجود آمده است. به گمان نگارنده در نیمه اول قرن ۱۹ شکاف عمیقی در مدرنیته پدید می آید، یک وجه مدرنیته به عنوان مرحله ی در تاریخ تمدن غربی که با انقلاب صنعتی و تغییرات اقتصادی اجتماعی ناشی و در معنای زیباشناختی همراه آن است. (پرناز گودرز پروری، ۱۳۹۱: ۱۵۲)

منابع و مآخذ

- حصوری، علی. (۱۳۸۱). **مبانی طراحی سنتی ایران**. چاپ دوم. تهران: چشمه.
- دریایی، نازیلا. (۱۳۸۶). **زیباشناسی در فرش دستباف ایران**. چاپ اول. تهران: مرکز ملی فرش ایران.
- دریایی، نازیلا. (۱۳۸۵). **زیباشناسی در فرش دستباف ایران**. فصلنامه علمی پژوهشی انجمن علمی فرش ایران، شماره ۴، ۳۲.
- صمیمی، محمد. (۱۳۸۲). **اصول و مبانی طراحی فرش ایران**. چاپ اول. تهران: عابد.
- فنایی، زهرا؛ مجابی، علی و آیت اللهی، حبیب الله. (۱۳۹۰). **زیبایی شناسی و تجزیه تحلیل ساختاری قالی های تصویری - روایتی قاجار و پهلوی اول**. همایش ملی هنر فرهنگ تاریخ و تولید فرش دستباف ایران و جهان، ۲۸ و ۲۹.
- گودرزی، پرناز؛ ضمیران، محمد. (۱۳۹۱). **هنر مدرن و جنبش های تاثیر گذار بر آن**. فصلنامه مطالعات نقد ادبی دانشکده تهران، شماره ۲۷، ۱۵۰ و ۱۷۴.
- غفاری، ابوالحسن. (۱۳۹۴). **زیباشناسی و هنر در افلاطون**. مجله قیسات، شماره ۷۸، ۶۵ و ۶۶.
- گپس، جئورگی. (۱۳۷۹). **زبان تصویر**. ترجمه فیروزه مهاجر. تهران: شقایق روستا.
- مرتضوی، مهدی، فلاح، مهدی. (۱۳۸۸). **چگونگی ریشه یابی نقوش و طرح های موجود بر روی فرش های دستباف براساس مطالعات قوم باستان شناسی**. گلجام، شماره ۱۴، ۶۹ تا ۸۸.

همایش ملی فرش
و نیازهای معاصر
آبان ۹۷